



معرفی کتاب

دکتر فریدون سیامک نژاد

نام کتاب:

سیر تحولات نظام دارویی ایران

به کوشش:

دکتر مرتضی نیلفروشان، دکتر مرتضی اذرنوش

نوبت چاپ:

اول - ۱۳۹۷

شمارگان:

۵۰۰ جلد

چاپ:

مؤسسه انتشارات نزهت

آدرس ناشر:

تهران، بزرگراه شهید حقانی، مجموعه فرهنگستان‌ها، فرهنگستان علوم پزشکی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۴۶۵۵

دهه ۱۳۷۰ داشته است. متأسفانه به دلیل گذشت بیش از سه دهه از زمان شروع اجرای نظام نوین دارویی کشور دسترسی کامل به مدارک مستند و قابل ارایه مقدور نگردید. در مصاحبه‌های به عمل آمده با افراد مختلف علی‌رغم درگیر بودن مستقیم برخی از این افراد با تصمیم‌گیری‌ها یا اعمال و اجرای ضوابط، مواردی از اظهارات غیرشفاف و در برخی موارد مغایر با آنچه که در عمل اتفاق افتاده ملاحظه گردید که این امر صرفاً به دلیل گذشت زمان و عدم یادآوری صحیح واقعیات اجرایی بوده است. با توجه به این ایراد اجتناب‌ناپذیر، سعی گردید صحت نتیجه گزارش حتی‌الامکان با تکیه بر اظهارات و توضیحات چند نفر از مسؤولان محترم در یک موضوع واحد ارزیابی، اثبات و سپس تقریر گردد.

■ بحث

برای درک بیشتر و بهتر از وضعیت نظام نوین دارویی ایران، نظام دارویی ایران پیش از انقلاب شکوهمند اسلامی در قالب ۱۷ عنوان بدین شرح توصیف گردید: تصویب قوانین و مقررات مرتبط با دارو، آزمایشگاه‌های کنترل دارو و غذا، شکل‌گیری و وظایف اداره نظارت فنی اداره دارو، ثبت‌دارو در ایران، کمیسیون قانونی ساخت و ورود (ماده ۲۰). با توجه به قانون سال ۱۳۳۴، توزیع دارو، صنعت داروسازی ایران، تأمین دارو توسط مؤسسه‌های دولتی و عمومی، واردات دارو، روند مصرف کل دارو در ایران در سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷، قیمت‌گذاری داروهای تولیدی، تفکیک مالکیت و مسؤولیت فنی داروخانه در زمان وزارت دکتر شاهقلی، تشکیل

همکاران عزیزمان آقای دکتر مرتضی نیلفروشان و دکتر مرتضی آذرنوش از جمله پیشکسوتان داروسازی و دست‌اندرکاران دارویی این مرز و بوم بوده و هستند. نقش بی‌بدیل این عزیزان در داروسازی ایران بر کسی پوشیده نیست. برای آشنایی با کتاب فوق بهتر دیدیم که چکیده آن را عیناً از خود کتاب نقل کنیم که در آن چنین می‌خوانیم:

■ چکیده

□ مستندسازی نظام نوین دارویی ایران

دکتر مرتضی آذرنوش و دکتر مرتضی نیلفروشان همکاران طرح: خانم دکتر منیراعظم انارکی، آقای دکتر خسرو بیاتی، آقای مهدی پاکدل، آقای مهدی جمالی‌بحری، خانم عطیه جمالی‌بحری، آقای دکتر محمدحسن خلیل‌زاده، خانم دکتر فاطمه روشن‌منش، خانم مهندس زیبا قادری

■ مقدمه

«مستندسازی نظام نوین دارویی» کشور سعی در مرور وضعیت نظام دارویی ایران قبل و بعد از اجرای طرح ژنریک دارد. «نام ژنریک» مهم‌ترین رکن «نظام نوین دارویی» بوده و ارزان شدن ناگهانی و قابل توجه قیمت داروها در سال‌های اول تحفه بسیار ارزشمند این تحول بوده و کام نظام را تا مدت‌ها شیرین نموده است. در این طرح نخست با جمع‌آوری اسناد و مدارک مستند قابل استحصال در دوره مطالعه و توضیحات، خاطرات و اظهارات مقامات، مدیران و مسؤولان دست‌اندرکار سعی در بررسی روند نظام دارویی ایران تا پایان

| جدول ۱ - سیر تاریخی طرح تحقیقاتی | |
|----------------------------------|--|
| ردیف | شرح |
| ۱ | شروع بررسی مقدماتی طرح |
| ۲ | تهیه و تصحیح پروپوزال طرح |
| ۳ | شروع اجرای طرح |
| ۴ | تشکیل جلسات (بالغ بر ۳۰ جلسه) کمیته اجرایی طرح برای هماهنگی و نظرسنجی با حضور همکاران طرح (جناب آقای جمالی‌بحری، خانم دکتر انارکی، آقای دکتر خلیل‌زاده و دکتر خسرو بیاتی): ۱ - نحوه تهیه اطلاعات و بررسی اطلاعات آماری ۲ - تهیه فهرست مصاحبه‌شونده‌ها ۳ - تهیه مخزن سؤالات جهت مصاحبه‌شونده‌ها ۴ - تهیه سؤالات پرسشنامه ۵ - مرور اطلاعات جمع‌آوری شده |
| ۵ | تأیید طرح پژوهشی توسط فرهنگستان |
| ۶ | شروع مصاحبه‌ها |
| ۷ | جمع‌آوری قوانین و مستندات مربوط |
| ۸ | برگزاری پنج جلسه در گروه دارویی فرهنگستان علوم پزشکی در خصوص روند مطالعه‌های مربوط به طرح و پیشنهادات اجرایی گروه دارویی |
| ۹ | مصاحبه‌ها |
| ۱۰ | ارسال و جمع‌آوری پرسشنامه‌ها |
| ۱۱ | تهیه و تدوین |
| ۱۲ | گزارش نهایی |

سازمان غذا و دارو در سال ۱۳۵۵، تقسیم‌بندی داروها به گروه‌های A، B، C، D در سال ۱۳۵۵، جامعه و انجمن داروسازان ایران، تبلیغات دارویی پیش از اجرای نظام نوین دارویی، نتایج نظرسنجی از سؤالات ۱ تا ۱۰ پرسشنامه و نظام نوین دارویی ایران در بعد از انقلاب در قالب ۲۴ عنوان بدین شرح تقریظ گردید: چگونگی پیدایش و اجرای طرح ژنریک، مبانی قانونی طرح ژنریک، نظام نوین دارویی کشور یا طرح ژنریک، ستاد عالی دارو، فهرست داروهای ژنریک، تولید داروهای ژنریک، کمیسیون قانونی ساخت و ورود دارو (ماده ۲۰)، شورای بررسی و تدوین فهرست دارویی کشور، دفتر هماهنگی و برنامه‌ریزی، آمارنامه دارویی کشور، محدودیت‌های ارزی و سهمیه‌بندی، واردات متمرکز، توزیع متمرکز، ستادهای توزیع دارو، تملک کارخانجات چند ملیتی، تبلیغات دارویی و معرفی «نظام ژنریک»، تبلیغات دارویی بعد از اجرای نظام نوین دارویی، مرکز اطلاعات دارویی، مجله دارو و درمان و ...، قیمت‌گذاری داروها، داروخانه‌های دولتی، فوریت‌های دارویی (هلال‌احمر، مراکز تک‌نسخه‌ای و فوریت‌های دارویی)، قوانین دارویی، معاونت دارویی و سازمان غذا و دارو و نتایج نظرسنجی از سؤالات ۱۱ تا ۴۳ پرسشنامه.

■ سیر تاریخی طرح تحقیقاتی

سیر تاریخی این طرح تحقیقاتی یعنی مستندسازی نظام دارویی ایران و بررسی روند واردات داروها در ایران از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ و عوامل تأثیرگذار آن در نظام سلامت در جدول (۱) آمده است:

خالی از ایراد و اشکال نبوده است. در مصاحبه‌های به‌عمل آمده با افراد مختلف علی‌رغم درگیر بودن مستقیم برخی از این افراد با تصمیم‌گیری‌ها یا اعمال و اجرای ضوابط، مواردی از اظهارات غیرشفاف و در برخی موارد مغایر با آنچه که در عمل اتفاق افتاده ملاحظه گردید که این امر صرفاً به دلیل گذشت زمان و عدم یادآوری صحیح واقعیات اجرایی بوده است. با توجه به این ایراد اجتناب‌ناپذیر، سعی گردید صحت نتیجه گزارش حتی‌الامکان با تکیه بر اظهارات و توضیحات چند نفر از مسؤولان محترم در یک موضوع واحد ارزیابی، اثبات و سپس تقریر گردد.

با توجه به این که جهت جمع‌آوری اطلاعات علاوه بر مدارک و شواهد مستند، اظهارات مسؤولان و مدیران وقت نیز می‌توانست مفید باشد بنابراین، مصاحبه با جمعی از افراد ذیربط که هر کدام به نحوی در کوران تحولات نظام دارویی بوده‌اند، برنامه‌ریزی گردید. به‌طور طبیعی افرادی که می‌توانستند کاندید این مصاحبه‌ها باشند، بسیار زیاد بوده‌اند. لکن به‌دلیل محدودیت زمانی و امکانات فقط تعداد ۵۳ نفر از افراد به تشخیص گروه همکاران مجری طرح انتخاب و مورد مصاحبه قرار گرفتند. یقیناً عدم ذکر نام سایر عزیزان به معنای عدم حضور آن‌ها در تدوین و اجرای نظام نوین دارویی کشور نبوده است که به این ترتیب از کلیه این همکاران محترم پوزش خواسته می‌شود. در مصاحبه‌های به‌عمل آمده، افراد بعضاً فراتر از سؤالات مطروحه توضیحاتی را ارائه می‌نمودند و این توضیحات پس از پیاده‌سازی متن مربوط و ارسال به این عزیزان مجدداً مورد تأیید قرار گرفت.

پدیدآورندگان این مجموعه در پیش‌گفتار خود مطلب ارزنده‌ای را به رشته تحریر درآورده‌اند که با هم مرور می‌کنیم:

■ پیش‌گفتار

طرح مستندسازی سیاست‌های نظام نوین دارویی کشور ماهیتی متفاوت از بسیاری از طرح‌های مطالعاتی دیگر دارد و لازم است دریافت‌کنندگان محترم این گزارش قبل از ورود به متن گزارش به چند نکته مهم زیر عنایت فرمایند:

عنوان مستندسازی سیاست‌های نظام نوین دارویی افکار را به دو موضوع جلب می‌نماید. نخست اسناد و مدارک مستند قابل استحصال در دوره مطالعه و دوم توضیحات، خاطرات و اظهارات مقامات، مدیران و مسؤولان دست‌اندرکار متأسفانه به‌دلیل گذشت بیش از سه دهه از زمان شروع اجرای نظام نوین دارویی کشور دسترسی به مدارک مستند قابل آرایه مقدور نگردید. این پدیده یعنی امحاء یا بایگانی غیرقابل دسترس نامه‌ها، صورت‌جلسات و یا دستورالعمل‌های اجرایی مکتوب نه تنها در وزارت بهداشت که در کارخانجات داروسازی و شرکت‌های دارویی هم ملاحظه گردید و در عمل جمع‌آوری بخش عمده‌ای از مستندات مکتوب را غیرممکن ساخت.

با عنایت به توضیح فوق در خصوص مدارک مستند، بخش مربوط به اظهارات مقامات، مدیران و مسؤولان دست‌اندرکار اهمیت دو چندان پیدا می‌کند. در واقع، اظهارات و توضیحات این افراد تا حدودی نقص ناشی از عدم دسترسی به اسناد را کم‌رنگ می‌کند. اگرچه خود این بخش از مطالعه نیز

در طول زمان تغییر یافته‌اند و به همان شکل «معاونت دارویی، غذایی و آزمایشگاهی» در سال ۱۳۵۸ همان «معاونت دارویی و غذایی» بعدی و یا «معاونت غذا و دارو» سال‌های اخیر است و با همین آهنگ «نظام نوین دارویی ایران» در گزارش مترادف «نظام دارویی» یا «نظام ژنریک» یا «طرح ژنریک» گرفته شده است.

یک مورد با اهمیت در خصوص این گزارش آن است که مطالعه‌های طرح اغلب به تغییر «نظام دارویی ایران» که در سال‌های نخستین پیروزی انقلاب حادث شده پرداخته و سعی نموده که تحولات عمیق پیش آمده در ارکان نظام دارویی را در دوره محدودی تصویر نماید. تحولات مزبور از سال ۱۳۵۹ آغاز گردید و در دهه ۶۰ به‌طور مشهود در بخش تولید، توزیع و واردات اثربخشی جدی داشته است لکن به منظور روشن تر شدن زوایای این تحول واکاوی نظام دارویی در سال‌های پیش از انقلاب برای امکان مقایسه دقیق‌تر اجتناب‌ناپذیر بوده است. این توضیح به این صورت کامل می‌شود که در عین حال مطالعه‌های طرح به بررسی آن چه که در سی ساله اخیر در نظام دارویی اتفاق افتاده نپرداخته و به‌خصوص در مورد تحولات سال‌های اخیر ورود بسیار اندک داشته است و در واقع بررسی نظام دارویی تا امروز در دستور کار این مطالعه نبوده است.

آخرین نکته حایز اهمیت در گزارش پیش رو به ماهیت اجرای طرح مربوط می‌شود. در بخش دیگری توضیح داده شد که عدم دسترسی به مدارک، نامه‌ها، صورت جلسات و سایر اسناد مکتوب که به‌علت گذشت بیش از ۳۰ سال حتی

مجریان طرح به لحاظ حفظ حرمت این بزرگواران کوچک‌ترین تغییری در متن‌های تصحیح شده نداده‌اند. لکن اعلام می‌نمایند. صحت هر یک از فرمایشات اظهار گردیده به عهده گوینده بوده و مجریان طرح نفیاً یا اثباتاً نظر خاصی در این خصوص ندارند.

از آن‌جا که جمع‌آوری اطلاعات منسجم در صورت امکان با مصاحبه‌های حضوری آزاد امکان‌پذیر نبود و چنان‌که ذکر گردید بیشتر مصاحبه‌شوندگان در هنگام مصاحبه خارج از چارچوب سؤال مطروحه و حسب ذوق، خاطرات و یا تخصص خود به طرح موضوعات متفاوت و بیشتری می‌پرداختند، بنابراین، نسبت به تهیه یک پرسشنامه با طرح سؤال یا مفهوم در خصوص عناوین مورد نظر اقدام شد. بدین ترتیب فارغ از اظهارات آزاد هر یک از عزیزان مصاحبه‌شونده با دریافت پاسخ به سؤالات مندرج در پرسشنامه نظرات موجز و دقیق آن‌ها نیز در هر مورد جمع‌آوری گردید تا در ذکر وقایع بتواند مورد تکیه قرار گیرد. با توجه به چارچوب طرح در خصوص نظام دارویی کشور حتی‌الامکان در گزارش موجود سعی به تفکیک بخش‌های قبل و بعد انقلاب گردیده است.

نکته قابل توجه دیگر آن است که به‌دلیل تغییرات متعدد تشکیلات سازمانی، اسامی واحدها به‌خصوص «اداره کل امور دارو» در ادوار مختلف مرتباً تغییر یافته است. عناوین «اداره کل نظارت بر امور دارو»، «اداره کل نظارت بر امور تجهیزات پزشکی»، «دفتر نظارت بر امور دارویی و آرایشی و بهداشتی» و غیره همگی به همان عنوان تاریخی «اداره کل امور دارو» اطلاق شده که

مورد مستندات نظام دارویی در سال‌های تصدی و جمع‌آوری نقطه نظرات ایشان برنامه‌ریزی گردید در این مهم، نهایت تلاش به عمل آمد تا با کلیه مسوؤلان مرتبط مصاحبه صورت گیرد، اما به جهت کهولت سن، عدم حضور در ایران، عدم تمایل به مصاحبه، ضیق وقت و ... ۵۶ نفر طی ۶۰ جلسه مصاحبه انجام گرفت، سقفی برای مدت زمان مصاحبه در نظر گرفته نشد، ولی مصاحبه‌ها با توجه به سؤالات از پیش طرح شده انجام می‌شدند (از مخزن سؤالات طرح که متناسب با حوزه مسوولیت‌های متعدد و گسترده مصاحبه‌شوندگان تنظیم شده بودند) عوامل اجرایی و سیاست‌گذاران طی جلسات متعدد این سؤالات ویرایش و پالایش گردید و در جلسه هماهنگی قبل از مصاحبه با توجه به موقعیت و سمت‌های اجرایی و زمان تصدی مصاحبه‌شونده سؤالاتی از مخزن سؤالات انتخاب و جهت عدم تأثیر تورش^۱ در مصاحبه‌شونده، نهایت سعی صورت گرفت که تا حد امکان سؤالات به صورت واضح و روان، بدون هیچ‌گونه جهت‌دهی پرسیده شود. از مطالب ذکر شده توسط مصاحبه‌شوندگان در قسمت‌های مختلف طرح از قبیل مقدمه و بحث بهره‌برداری شده است. متن کل مصاحبه‌ها پس از ویرایش مصاحبه‌شونده چاپ و ویراستاری گردید، این مصاحبه‌ها برای استفاده بیشتر در پیوست آورده شده است.

شایان ذکر است صحت و سقم مطالب بیان شده توسط مصاحبه‌شوندگان بر عهده ایشان بوده و نگارندگان و دست‌اندرکاران طرح هیچ‌گونه مسوولیتی در قبال این مطالب ندارند.

در بایگانی‌ها نیز قابل دسترسی نیست بالاچار عمده مستندات این گزارشات بر اظهارات و توضیحات مسوؤلان، مدیران و کارشناسان ذیربط استوار گشته است و این اظهارات به صورت نوشتار جمع‌آوری و تدوین گردیده، بنابراین ممکن است در یک نگاه ابتدایی به نظر برسد که گزارش طرح، چهره داستان‌نویسی دارد و حال آن‌که متونی را که ملاحظه می‌فرمایید بر پایه اظهارات هر یک از عزیزان مصاحبه‌شونده مستند گردیده و در ذیل هر صفحه مأخذ مطالب که همان نام‌گوبنده مطلب مربوط می‌باشد قید گردیده است.

امید است با الحاق جداول و برخی پیوست‌ها که اطلاعات دوره مورد بررسی را در بخش‌های مختلف نشان می‌دهد توانسته باشیم در ثبت صحیح وقایع امانت‌داری کرده باشیم.

پس از پیشگفتاری که با هم مرور کردیم، توصیف طرح به تفصیل شرح داده شده که آشنایی با آن، مفید خواهد بود. در این توصیف طرح چنین می‌خوانیم که:

■ روش

در جمع‌آوری اطلاعات این طرح از سه روش استفاده شده است.

۱ - جمع‌آوری قوانین و دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌ها: متأسفانه امکان تهیه کلیه دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌ها به علت عدم نگهداری صحیح و نامشخص بودن متولی این امر امکان‌پذیر نگردید.

۲ - مصاحبه‌ها: مصاحبه با دست‌اندرکاران، سیاست‌گذاران و مطلعان جهت کسب اطلاعات در

۱ - پایش نظام دارویی کشور در قبل از انقلاب
سؤالات ۱ تا ۱۰

۲ - نظام نوین دارویی سؤالات ۱۱ تا ۳۳

۳ - سیاست‌گذاری نظام نوین دارویی سؤالات
۳۴ تا ۴۳

اطلاعات مربوط به روایی و پایایی نظرسنجی در پیوست ذکر شده، مقدار آلفا کرونباخ برابر با $0/864$ بوده که از میزان $0/7$ بیشتر است. اطلاعات آماری مربوط به نظرسنجی در پیوست آمده است. از مهم‌ترین نقاط ضعف این پرسشنامه عدم امکان بررسی اولیه روایی آن و نیز تعداد کم پرسش‌شوندگان به شمار می‌رود.

۴ - برگزاری جلسات در گروه دارویی فرهنگستان: تعداد ۵ جلسه در حضور اعضای گروه دارویی فرهنگستان در خصوص طرح، پرسشنامه و ... بررسی و از راهنمایی‌های اعضا گروه بهره‌گیری شد.

در خاتمه نیز فهرست مصاحبه‌شوندگان به ترتیب زمان مصاحبه در جدول (۱) آورده شده است که عبارتند از:

۳ - پرسشنامه‌ها: جهت اخذ نتیجه‌گیری بهتر از مصاحبه‌ها و نیز ضیق وقت، پرسشنامه‌ای با ۴۳ سؤال مبتنی بر رئوس موضوع‌های مختلف در خصوص مستندات نظام نوین دارویی ایران مطرح و پس از بررسی‌های متعدد و کسب نظر از اعضای کمیته دارویی فرهنگستان، پرسشنامه نهایی برای مصاحبه‌شوندگان ارسال و پس از پیگیری‌های به عمل آمده روی ۳۸ نظرسنجی برگردانده شده (۶۵ درصد پرسشنامه‌های ارسالی)، تحلیل و بررسی آماری انجام گردید. سؤالات پرسشنامه در مقیاس لیکرت و با امتیازهای ۹ - ۷ - ۵ - ۳ - ۱ در قالب جواب‌های (کاملاً موافق، موافق، بدون نظر، مخالف، کاملاً مخالف) طراحی شده بود، به علت تعداد کم مخاطبان در نظرسنجی و طیف مصاحبه‌شونده‌ها که امکان مراجعه مکرر به نامبردگان به جهت ضیق وقت و مشغله کاری فراوان وجود نداشت، امکان بررسی مقدماتی و حذف سؤالات مبهم امکان‌پذیر نبود. سؤالات پرسشنامه حول و حوش محورهای ذیل تنظیم شد:

جدول ۱ - فهرست مصاحبه‌شوندگان به ترتیب زمان مصاحبه

| ردیف | مصاحبه‌شونده | سمت |
|------|---|--|
| ۱ | جناب آقای دکتر عباس نادری | معاون وزیر بهداشتی، مدیر کل اداره دارو |
| ۲ | جناب آقای دکتر کاظم یزدی | معاون وزیر بهداشتی، مدیر کل اداره دارو |
| ۳ | سرکار خانم دکتر ناهید نیاکیان | مدیر اداره دارو |
| ۴ | جناب آقای دکتر محمدحسن خلیل‌زاده | مدیر کل اداره دارو |
| ۵ | مرحوم جناب آقای دکتر شجاع‌الدین شیخ‌الاسلام | وزیر بهداشتی |

جدول ۱ - فهرست مصاحبه‌شوندگان به ترتیب زمان مصاحبه

| ردیف | مصاحبه‌شونده | سمت |
|------|--|---|
| ۶ | سرکار خانم دکتر بدرالسادات باتومچی | مدیر اداره دارو |
| ۷ | سرکار خانم مهشاد امیرانی | دبیر کمیسیون ماده ۲۰ |
| ۸ | جناب آقای دکتر کمال لطفی | مدیر شرکت داروپخش |
| ۹ | جناب آقای دکتر ابوالحسن بهتاش | دبیر انجمن داروسازان، مدیر بخش تأمین دارو تأمین اجتماعی |
| ۱۰ | مرحوم جناب آقای دکتر سیدمحمدرضا مصطفوی | از مدیران شیر و خورشید سرخ ایران و از مدیران شرکت‌های پخش دارویی |
| ۱۱ | جناب آقای دکتر فیض‌اله توحیدی | مدیر خرید داروهای ارتش |
| ۱۲ | جناب آقای دکتر منصور مشایخی | عضو کمیته بررسی طرح ژنریک و از مدیران صنعت |
| ۱۳ | جناب آقای دکتر صادق جاویدان‌نژاد | مدرس دانشگاه و عضو کمیته بررسی طرح ژنریک |
| ۱۴ | جناب آقای دکتر هادی منافی | وزیر بهداشتی |
| ۱۵ | جناب آقای دکتر غلامرضا سیف‌الله | فرمانده بهداشتی ارتش ج.ا.ا. |
| ۱۶ | جناب آقای دکتر موسی زرگر | وزیر بهداشتی |
| ۱۷ | جناب آقای دکتر علی‌رضا مردی | وزیر بهداشت، استاد دانشگاه علوم پزشکی، رئیس فرهنگستان علوم پزشکی |
| ۱۸ | جناب آقای دکتر سیدمحمدرضا کلانترمتمدی | استاد دانشگاه علوم پزشکی، معاون وزیر بهداشت |
| ۱۹ | مرحوم جناب آقای دکتر حسن فرسام | استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران |
| ۲۰ | جناب آقای عزیزاله ایمانی | دبیر کمیسیون ماده ۲۰ |
| ۲۱ | جناب آقای دکتر علی نوری | یکی از مدیران شرکت سرمایه‌گذاری البرز (تولید دارو) و مدیر شرکت اکبری در بخش واردات دارو |
| ۲۲ | جناب آقای دکتر غلامحسن نیک‌نژاد | معاون وزارت بهداشت |
| ۲۳ | جناب آقای دکتر محمود نجفی | مدیر قسمت داروی سازمان صنایع ملی، رئیس سندیکای تولیدکنندگان دارو |

| جدول ۱ - فهرست مصاحبه‌شوندگان به ترتیب زمان مصاحبه | | |
|--|-----------------------------------|---|
| ردیف | مصاحبه‌شونده | سمت |
| ۲۴ | جناب آقای دکتر محمدحسن واصفی | معاون قسمت داروی سازمان صنایع ملی، مدیر عامل شرکت تولیدکننده دارو |
| ۲۵ | جناب آقای دکتر یحیی دولتی | استاد دانشگاه علوم پزشکی، عضو کمیسیون ورود دارو |
| ۲۶ | جناب آقای دکتر مرتضی آذرنوش | مدیرکل اداره دارو، مدیرعامل داروپخش و سه دوره معاون وزارت بهداشت |
| ۲۷ | جناب آقای دکتر مرتضی نیلفروشان | مدیرعامل شرکت داروپخش |
| ۲۸ | مرحوم جناب آقای دکتر عباس شفیعی | استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران، مدیر گروه دارویی فرهنگستان علوم پزشکی |
| ۲۹ | جناب آقای دکتر عطالله صالحی | مدیر اداره واردات اداره دارو |
| ۳۰ | جناب آقای رحیم محمددخت | عضو هیئت مذاکره با شرکت‌های خارجی برای تملک آن‌ها |
| ۳۱ | جناب آقای دکتر علی علمزاده | مدیرعامل شرکت سهامی دارویی کشور |
| ۳۲ | جناب آقای دکتر امیدوار | مدیرعامل شرکت تولیدکننده ماده اولیه دارویی |
| ۳۳ | جناب آقای مهندس فرامرز اختراعی | مدیرعامل شرکت تولیدکننده ماده اولیه دارویی، رئیس سندیکای سازندگان ماده اولیه دارویی |
| ۳۴ | سرکار خانم دکتر انارکی | مدیر اداره استاندارد و صدور پروانه‌ها در اداره دارو |
| ۳۵ | سرکار خانم دکتر مینا ملک‌الکتاب | کارشناس اداره دارو |
| ۳۶ | سرکار خانم دکتر ربابه شیخ‌الاسلام | مدیر اداره آمار و برنامه‌ریزی اداره دارو |
| ۳۷ | سرکار خانم دکتر سیما مهرآبی | مدیر اداره آمار و برنامه‌ریزی اداره دارو |
| ۳۸ | جناب آقای دکتر سعید حقیقی | مدیرکل اداره آزمایشگاه و کنترل |
| ۳۹ | جناب آقای داریوش افشار | مدیرعامل شرکت واردکننده دارو |
| ۴۰ | جناب آقای دکتر سیدعلی سبحانیان | مدیرعامل شرکت واردکننده دارو |
| ۴۱ | جناب آقای دکتر رهبر مژدهی آذر | رئیس انجمن داروسازان ایران |

| جدول ۱ - فهرست مصاحبه‌شوندگان به ترتیب زمان مصاحبه | | |
|--|----------------------------------|---|
| ردیف | مصاحبه‌شونده | سمت |
| ۴۲ | جناب آقای دکتر فریدون سیامک‌نژاد | قائم مقام معاون وزیر بهداشت، مدیرعامل شرکت پخش دارو |
| ۴۳ | جناب آقای دکتر مجتبی مجتهدزاده | استاد دانشگاه علوم پزشکی، دبیر شورای تدوین داروهای ایران |
| ۴۴ | جناب آقای دکتر احمد شیبانی | معاون وزارت بهداشت |
| ۴۵ | جناب آقای دکتر عباس کبریایی‌زاده | استاد دانشگاه علوم پزشکی، مدیرکل اداره دارو |
| ۴۶ | جناب آقای دکتر محمدرضا شانه‌ساز | معاون سازمان غذا و دارو |
| ۴۷ | جناب آقای دکتر خیراله غلامی | استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران، مدیر داروخانه ۱۳ آبان |
| ۴۸ | جناب آقای دکتر رسول دیناروند | استاد دانشگاه علوم پزشکی، رئیس دانشکده داروسازی، معاون وزارت بهداشت |
| ۴۹ | جناب آقای دکتر عبدالمجید چراغعلی | مدیرکل اداره دارو |
| ۵۰ | جناب آقای دکتر علی منتصری | مدیر اداره آمار و برنامه‌ریزی اداره دارو، مدیرعامل شرکت دارویی |
| ۵۱ | سرکار خانم دکتر ویدا کاظمی | مدیر اداره مکمل‌های دارویی و غذایی اداره دارو |
| ۵۲ | جناب آقای دکتر اکبر خداخواه | مدیر ماهنامه نبض |
| ۵۳ | سرکار خانم شفیقه رهیده | رئیس سازمان تدارکات هلال احمر |

آن را به کلیه همکاران توصیه می‌نماییم.
یادآوری: لوح فشرده این مجموعه، ضمیمه کتاب می‌باشد.

زیرنویس

1. Bias

در خاتمه، یادآوری این نکته لازم است که بسیاری از مصاحبه‌های این کتاب در ماهنام دارویی رازی چاپ شده و بقیه نیز به مرور چاپ خواهد شد. لطف همکاران خوبمان آقایان دکتر مرتضی نیلفروشان و مرتضی آذرنوش را در ارسال کتاب فوق برای ماهنامه دارویی رازی ارج نهاده، مطالعه